

ULLA M HOLM

Är moderskap djuriskt?

Vad mödrar är och hur de bör vara är inte samma sak.

Att föda fram och dägga en unge är bara en dimension av ett mycket vitt, vagt, poröst och väsentligen omstritt moderskapsbegrepp. I ekonomiskt bistra tider vinner emellertid sociobiologer och andra determinister lätt gehör när de reducerar alla andra dimensioner av moderskap till blott en biologisk funktion. Då är det inte längre tal om en normgenomsyrad mänsklig praktik. Snarare blir det jämförbart med husdjurskap.

Vem som helst kan vara en mor. Ett ostron kan vara en mor. Det svåra är att vara en person.

Charlotte Perkins Gilman

Långt före Darwin betonar Aristoteles människors, särskilt kvinnors, djuriskhet. Han skulle dock ha finyst åt den biologistiska tanken.¹ Enligt honom finns *en* betydelse i vilken var och en av oss görs och gör sig till den hon är. I den betydelsen torde också mödrars göranden vara en konst – en konst som i *Charlotte Perkins Gilmans* feministiska utopi *Herland* blott får utövas av de därtill mest skickade och tränade.²

Vad mödrar *är* är en sak. Hurdana de *bör* vara är en annan, vad de *gör* och *bör göra* en tredje respektive fjärde. Någon entydigt *naturgiven* övergång mellan dessa olika ting finns inte.

Sociobiologer anser annat.³ De menar att honor är den sorts organismer som gener mejslat fram för att åstadkomma de flesta djurarters "moderskap": att föda, nära och fostra arteen avkomma. "Själviska" gener driver honorna att investera mer tid och energi än hanarna i avkomman. De förras könsceller är i regel betydligt större, tyngre, energimäsigt kostsammare och färre än hanarnas lätta, lättrorliga, snabbproducerade myriader. Ägg och spermier präglar sina producenter. Hanar drivs i aggressiv tävlan att investera sina genanlag i så många lämpade honor som möjligt. Däggande honor "väljer" att vara långvarigt dräktiga och ge di hellre än att ha många ungar. Generna programmerar "moderskaps-

kompetens" i mänskohonors hjärnor för långvarig ungvårdnad. Naturligt urval optimerar sålunda genutveckling via två varandra komplementärerande kön, vilka med olika ekonomiska strategier samverkar i små inbördes konkurrerande familjeföretag. Könens polariserade, reproduktiva funktioner griper in i varandra och präglar inte bara den synliga anatomin utan även kropp och psyke som helhet samt allt som företas inom och utom företaget.

1970-talets nymornade sociobiologi är bl a en respons på västvärldens senaste kvinnorörelsevåg. Feministers tal om sexism och androcentrism i samhälle och vetenskap är för zoologen *David Barash* konspirationsteoretiskt. "Ironiskt nog visar sig moder natur vara sexist".⁴ Henne kan man inte argumentera med. Biologiska faktorer är oundvikliga och oföränderliga. Vetenskapen bevisar detta. Ju mer kunskap vi får om geners DNA-information, desto bättre kan vi förklara könets egenskaper, sociala roller och samhällsliga positioner. Att gener utnyttjar sina bärare för egen optimering kan förklara sedesamhet, våldtäkt, polygyni, harem, prostitution, främlingsfientlighet, rasism och krig.⁵

Könsfunktionalismen nygamal tendens

Studier och teorier från en mängd discipliner har mötts i ambitionen att utifrån biologisk grund förklara det mänskliga samhällets sociala och politiska organisering. Sociobiologer-

Maria Jonsson, Självpporträtt i grön fätölj, olja.

nas evolutionära spekulationer delas m a o av en rad forskare som skyr mångdimensionella förklaringar av handlingar, praktiker, traditioner, institutioner och kulturer.⁶

Låt "könsfunktionalism" vara namn på denna nygamla tendens att förklara rådande sociala förhållanden mellan kvinnor och män utifrån föregivna biologiska fakta! Företagsläkaren och djuppsykologforskaren *Rigmor Robert* liksom farmakologidocenten och hormonforskaren *Kerstin Uvnäs-Moberg* representerar en sådan könsfunktionalism. De grundar empiriska skillnader mellan kvinnor och män i en dikotomt strukturerad könsmetafysik, även om deras bok *HON & HAN födda olika* inte åberopar sociobiologi.⁷

Deras könsmetafysik konstitueras av kliniska iakttagelser, tolkningar av egna och andras forskningsresultat, mytologi, folketro och jungiansk arketyplära. Så gott som utan belägg gör de hisnande påståenden om ett universellt och allmänskligt begripligt kroppsspråk – "mänsklighetens modersmål".⁸

Om vi reser i...främmande länder vars språk vi inte talar – kan vi ändå förstå... ögonens och ansiktets uttryck, röstens tonfall, kroppshållning och rörelser. Detta språk är medfött så att även barn som är födda döva och blinda, och alltså inte kunnat lära sig av andra, har samma sorts kroppsliga uttryck.⁹

Duon menar sig utgå från "etablerade, grundläggande, biologiska sammanhang" för att därefter "för ett ögonblick" tillåta sig "att associera fritt rörande den honliga och hanliga och den moderliga livsprincipen" – ett ögonblick som får lejonparten av boken. Deras "förklaringsmodeller och analogier" motiveras med bredspektrigt "kvinnligt" tänkande, öppet för "associationer, minnen och känslolimpulser inifrån", samt av "en annan sorts

uppmärksamhet och vakenhet än" den som ges i sedvanligt manligt, "lineärt, logiskt och fokuserat tänkande".¹⁰

Polära men kompletterande väsensegenskaper, "krafter", "koder", "principer" sägs prägla allt könsligt från könsceller till könade aktiviteter. Anatomiska särdrag svarar mot fysiologiska, neurologiska, endokrinologiska, psykologiska och kognitiva samt ytterst mot personlighets- och begåvnings typer, intresseinriktningar och karaktärsegenskaper.

Däggdjurshonan, i synnerhet den däggdjurskvinnan, är likt urtidskvinnan "specialutrustad för moderskap".¹¹ Prototypen är den storögda, av yttervärlden ointresserade Maria, vegeterande och i symbios med barnet. Psykiskt är hon lugn, lyhörd, följsam, känslomässig etc.¹²

Maria Jonsson, Flicka, olja.

Madonnan har i många århundraden varit en gestalt som kvinnan i god mening kunnat identifiera sig med. Hon visar att det finns en djup biologisk avsikt med den kvinnliga konstitutionen precis som med den manliga. Tillerkänner man Madonnan den rollen blir kvinnor stolta över att vara kvinnor och vill inte bli ofärdiga män.¹³

I den storsäljande handboken *Sedan du fött* tog journalisten *Maria Borelius* fasta på just denna funktionalistiska avsiktstanke. Med pseudoreligiösa argument visar hon hur man populariserar.¹⁴

Mycket grovt sagt blir en nybliven mamma slöare och mindre tankeskarpt. Hon blir också tjänstvillig, beredd att offra all egen bekvämlighet för att tålmodigt lyssna på någon annan. Hon sänker utan knot egna krav på spänning och kan utföra samma monotona syslor om och om igen. Hon lär sig lyssna inåt, till den lilla gemenskapen. *Det måste finnas en tanke bakom. ... Meningen* måste förstås vara att när mammor betar sig just så överlever det nya livet allra bäst.¹⁵

Mannen har evolutionen mejslat fram till försvarare, "jägare och krigare" enligt Robert och Uvnäs-Moberg. Fysiska och "mentala muskler" är hans egenskaper för kamp och flykt. De förra spänns till muskelpansar i försvarsberedskap och i fokusering på byte och fiende. Huden kallnar, hårdnar och härddas mot känslor när genomblödning stryps. Ögat skärps till målsökande tunnelsyn i Clint Eastwoodskt kisanter. Psykiskt är kamp-flyktmannen självsäker, autonom, avgränsande, icke-kommunicerande, dominant, aggressiv, känslolokal och kylig. Han är alltså "tjockhudad, kall och okänslig" såväl fysiskt som mentalt.¹⁶

Vilket hormon styr faderns omsorger?

Äggets passiva och spermiesens aktiva princip sägs ta sig ett "fascinerande" uttryck i *Octavio Paz* beskrivning av "den extremt polariserade mexikanska machokulturen". Den hermetiskt tillslutne karlarakaren skyddar tufft sig själv och de sina. Han dras till sin motsats, den gravitetiskt upphöjda, till synes driftslösa men magnetiskt lockande gudinnan. Hon uppsöker inte, hon drar till sig.¹⁷ Därefter väljer hon kräset, för att till sist frivilligt underordna sig den mäktige, gärna uniformsklädde krigaren.

Genetik och neurologi ska ha fastställt könad, tudelad olikhet i våra hjärnor.¹⁸ "Madonnan dväljs i högerhjärnans känslövärld".¹⁹ Potentialiteten för omsorg och omvårdnad aktualiseras genom duschar av moderskaps-hormoner under havandeskap (progesteron), förlösning och amning (prolaktin och oxytocin). Amningshormonerna får igång mjölkproduktionen, pressar mjölken ur bröstet, binder hona till unge och väcker modern med förmåga att vårda och sörja om den nyfödda. Bindningen är selektiv. Likt chimpanshonan investerar hon "näring, värme, tillgivenhet och omsorg just i sin egen unge".²⁰

Vilket hormon får igång fadern att sörja för privatföretagets mor-barn-dyad? Är det testosteronet som trimmar hans fysiska jägar- och mentala stigfinnar- (läs: "forskar-") muskler? Är det adrenalinet som får honom att pinka revir och våga livet i kampen om middagsste-

ken? Moderskaps-hormoner är i varje fall särdeles funktionella för oss däggande djur, försäkrar Robert och Uvnäs-Moberg. "Så viktig är alltså denna vår förmåga att kunna ge di, att den fått ge namn åt hela vår djurgrupp!"²¹

I Sverige har duon med anhängare utlöst en "Gröt-i-huvudet-debatt".²² Med historikerns goda kulturminne och genusteoretikerns tränade öra för reprisering av könsretoriska tongångar har ekonom-historikern, docent *Ulla Wikander* åtagit sig det otacksamma uppdraget att bemöta dessa nygamla särartsresonemang. Dels visar hon på metodologiska brister i och ifrågasätter de slutsatser farmakologen drar av sin personlighets- och hormonundersökning.²³ Dels nödgas hon likt andra biologismkritiker påminna om resonemangens allt annat än heroiska förflutna (jfr nedan). Hennes rent historievetenskapliga bidrag till debatten ges i antologin *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*. Som redaktör och bidragsgivare visar hon tillsammans med sju andra kvinnoforskare hur nygamal kvinnlighet, särskilt medicinskt färgad, socialt konstruerades kring förra sekel-skiftet.²⁴ Särartsresonemang fick förra kvinnorörelsevågen att stillna och kampen för jämställdhet mellan kvinnor och män att stanna av. Wikander befarar att vi är inne i ett liknande bakslag, en "backlash" för att låna en annan populär journalists uttryck.²⁵

Medicinhistorikern *Bi Puranen* söker medla i boken *All vara kvinna är ingen sjukdom*. Hon menar att bägge lägren i debatten går till ytterligheter.²⁶ *Karin Johansson*, likaledes idé- och medicinhistoriker, refererar inte till gröt-debatten i sin bok *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siecle*. Dess laqueurska typ av kulturkonstruktionism vad gäller kön ger dock implicit starkt stöd för Wikanders ståndpunkt.²⁷

Om danske biokemisten *Jesper Hoffmeyer* deltagit i debatten hade han nog ställt sig hos historikerna ett tag i bekymmer över biologisters huvudinnehåll och tal om hans kära natur. Ty "natur", varnar han, är ett ord man bör handskas försiktigt med. "Ord kommer ur munnen, munnen sitter i huvudet". Hur kommer naturen in i huvudet? "Och hur skickar vi ut den igen, när vi pratar eller skriver?"

Den biologiska determinismens historia är en samrissare. Och det senaste skottet på denna gren, *sociobiologin*, är just nu under rasande utveckling. När det gäller kranimetrin, kriminalantropologin och eugeniken kan vi förlita oss på efterklokhetens överblick vilket fritar oss från att behöva argumentera yrkesbiologiskt. Så förhåller det sig inte med sociobiologin. En egentlig uppgörelse med sociobiologin kräver därför etablerandet av en teoretisk biologisk begreppsapparat....Sociobiologin är alltså både mycket bredare och mycket mer teoretisk än sina föregångare.²⁸

En sådan apparat kan en filosof knappast tillhandahålla. Hon har inte heller mycken empiri. Vad hon kan göra är å ena sidan att granska debattörernas förutsättningar, argument och slutledningar, å andra sidan ta normativ ställning.²⁹

Biologin kan inte specificera våra kulturella drag

Könsfunktionalister är förbluffande omedvetna om hur de bak föregivet objektiva fakta döljer västerländskt ekonomistiska etno-, andro- och antropocentriska föreställningar om honligt passiva och hanligt aktiva egenskaper. Något analogt gällde biologen *Edward O Wilsons* verk *Sociobiology: a new synthesis* när den publicerades 1975, en gigantisk förlags-satsning, en obegriplig publiksuccé och häftigt kritiserad både inom och utom akademien. Socialantropologen *Marshall Sahlins* försökte 1976 dämpa populariteten inom bl a hans egen disciplin med *The use and abuse of biology: an anthropological critique of sociobiology*. Han tror inte att Wilson och hans medarbetare var beredda på att uppfattas som försvarare av en konservativ kapitalism, legitimerare av förtryck eller arvtagare till socialdarwinismen.³⁰ En forskares intention eller motivation är dock irrelevant, menar Sahlins som inte ser något nödvändigt samband mellan den kulturella karaktären hos en given handling, institution eller trosföreställning och den motivation folk må ha för att delta i den. Däremot tillskriver han sociobiologin en inre ideologisk dimension, historiskt förknippad med västerländsk konkurrenskapitalism, i sig ett faktum som kräver kulturanalys. Sahlins hu-

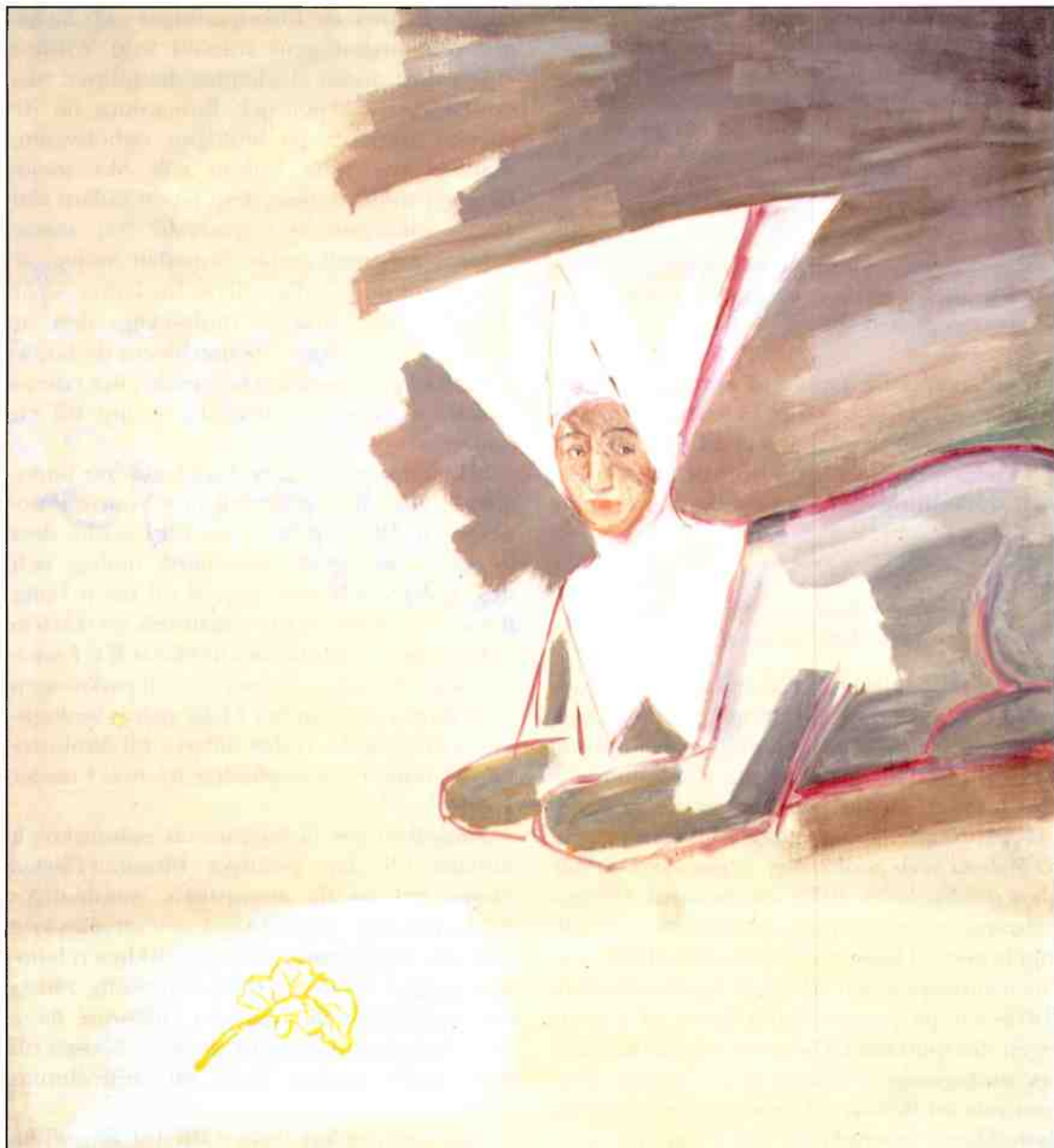
vudbry är mer de förhoppningar och farhågor om forskningens framtid som Wilsons vision väckt inom akademins discipliner. Ska samhällsvetenskaper och humaniora bli de yttersta grenarna på biologins enhetsvetenskapliga träd som Wilson vill? Ska sociobiologer omformulera dem på ett sådant sätt att de inkorporeras i syntesen? Nej, svarar Sahlins själv med emfas: "emedan biologi är ett absolut nödvändigt villkor för kultur, så är den samtidigt absolut otillräcklig: den är komplett oförmögen att specificera de kulturella dragen i mänskligt beteende eller i deras variationer från en mänsklig grupp till en annan".³¹

När feministiska historiker kritiserar biologism vänder de sig särskilt mot könsfunktionalismen. Dess rötter spåras till Darwin, dess intensiva odling till viktoriansk biologi och dess yppigaste blomstringstid till tiden kring förra sekelskiftet.³² En socialistisk forskartrio bestående av evolutionsgenetikern *R C Lewontin*, neurobiologen *Steven Rose* och psykologen *Leon Kamin* (hädanefter LRK) spårar biologismens ideologiska rötter tillbaka till åtminstone det borgerliga samhällets framväxt under 1600-talet.³³

Filosofiskt går biologisternas människosyn tillbaka till den politiska filosofen *Thomas Hobbes* syn på de atomistiska, automatiska människornas naturtillstånd som ett allas krig mot alla, vilket ledde till att mänskliga relationer präglas av konkurrens, ömsesidig rädsla och ärelystnad. Biologin ger villkoren. Samhällsorganiseringens syfte är att ta hänsyn till dem, men reglera dem till individernas gagn.³⁴

Här finns enligt trion LRK två filosofiska ståndpunkter. Den första är *reduktionism*. Termen betecknar en rad metoder och förklaringsätt för både fysiska föremål och mänskliga samhällen. Sammansatta helheter förklaras i termer av de delar de är sammansatta av. Dessa delar och deras egenskaper existerar *före* helheten och orsakar den. Helheten saknar alltså så k "emergenta" kvaliteter, vilka gör helheten till något förmer än summan av sina delar.

Den andra ståndpunkten, den biologiska *determinismen* eller *biologismen*, är ett slags spe-

Anna Sjö Dahl, Aftonstjärnan, äggtempera.

cialfall av reduktionismen. Biologister frågar sig varför vi är som vi är och varför vi gör vad vi gör. De svarar att våra liv och handlingar oundvikligen följer från biokemiska egenskaper i de celler som bildar individen. De biokemiska egenskaperna bestäms i sin tur entydigt av beståndsdelarna i varje individs gener. Allt mänskligt beteende (och varje mänskligt samhälle) styrs ytterst av en kedja faktorer som

löper från gener till individ till summan av alla individers beteenden.³⁵

*Biologiska "fakta" utan belägg
dyker envist upp igen*

En grupp filosofer hjälper sociobiologer i antologin *Sociobiology and epistemology* att tillbakavisa anklagelser för reduktionism samt att

tona ned deras ideologiska framtoning, folkloristiska metaforik och förklaringar av förtrycksstrukturer.³⁶ Istället ordinerar matematik, semantik och spelteori för en mer sofistikerad teorikonstruktion. Introduktionsartikeln puffar för en modell som föreges förklara geners och kulturers samutveckling. Det hindrar inte att författarna fortsatt tar för givet en "mor-barn-bindning som skapar långvariga effekter i senare moderlig omsorg".³⁷

Feministiska biologer förnekar inte evolution.³⁸ Deras antibiologism är en kritik av de förklaringsmodeller som hävdar könsdikotomi med kvinnors underlägsenhet såsom biologiska fakta. Dessa föregivna fakta har gång på gång, noggrant och med rikliga belägg, tillbakavisats men de fortsätter att rapporteras som fakta.³⁹ Biologi- och medicinprofessorn *Anne Fausto-Sterling* frågar sig om 90-talet ska bli decenniet för könsskillnader i hjärnan.⁴⁰ Neuroendokrinologin (sambandet hjärna/hormoner) har ju "nyupptäckt" skillnader som föreges visa mäns spatiala och matematiska begåvning och kvinnors verbala och känslolinlevande.

LRK-trion menar att biologismens försiktiga kritiker blott ifrågasätter extrapoleeringar av mänskors handlingar och samhällen. Det som t ex sägs om djur skulle då vara sant, det som sägs om människor bli förvriddet. LRK efterlyser ett skarpare ifrågasättande av biologisters föregivna fakta om djur, gener, hormoner, etc. Misstanken är att dessa rapporter speglar föreställningar och varseblivningar närpå lika värdeladdade, metaforberoende och kulturbetingade som spekulationerna om mänskligt beteende.⁴¹ (Tänk på gräsändernas gruppvåldtäkt!)

Kritikerna går för egen del med på att vetenskapligt engagemang inte kan rensas från värden och normativa ställningstaganden men förutsätter givetvis existensen av en verklig värld att ta ställning till. De landar inte i kulturell reduktionism när de tar avstånd från biologismen utan föredrar någon tredje väg. Olika sådana tredje vägar finns. Jag saknar de empiriska kunskaper som krävs för att ta välgrundad ställning till dem, men generellt lockar de med en helhetssyn på komplexa problem även inom fält som i vanliga

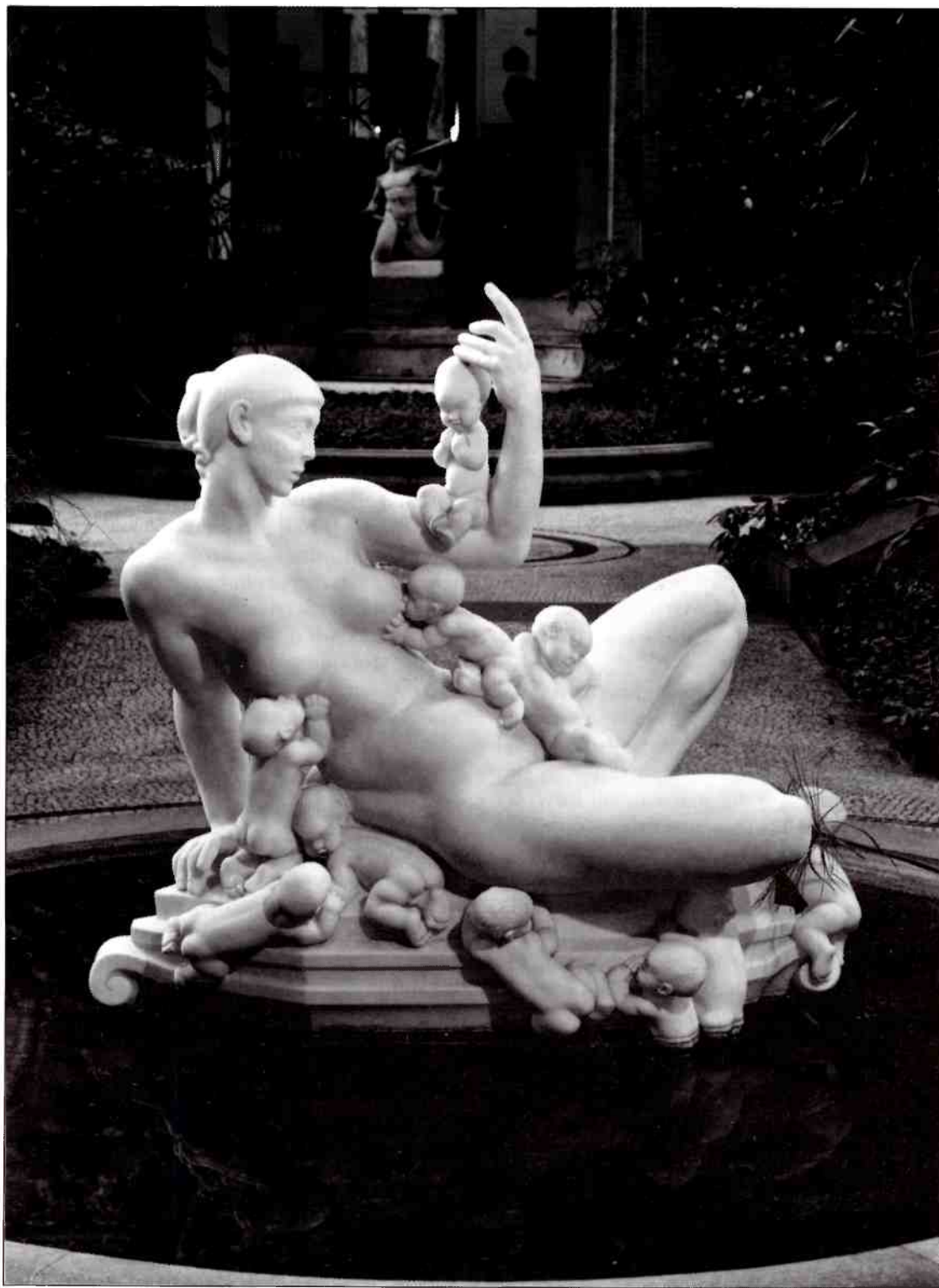
fall berör mig: praktikfilosofi, moralfilosofi och filosofisk antropologi. Enligt den synen interagerar organismer alltid med varandra och med sin omgivning. Influenser går i bägge riktningarna även om det kan vara svårt att fastställa exakt hur och i vilken omfattning. En människa är vid födseln inte förutbestämd för förmenta kvinno- eller manssysslor. Inte heller är hon vid födseln en lockesk eller sarsresk "tabula rasa" för kulturen att motståndslöst rista egenskaper, personlighet och karaktär på. Kroppen varken upplöses eller förnekas när kulturella föreställningar om den konstrueras eller kritiseras.⁴²

Filosofier har utnämmt själen, det mentala, tänkandet, rationaliteten, viljan, normativiteten, handlandet, språket, den symbolmättade intentionaliteten, tidsmedvetenheten, projektiviteten eller kulturen som det som skiljer oss från djuren. Ofta görs detta på ett dikotomt värdeladdat sätt där kroppen, det fysiska, emotionerna, passionerna, affektionerna, känslorna, begären och naturen ges en primitiv, outvecklad, djurisk, barnslig och kvinnlig status. Mot den synen behövs en som åter tar in kroppen. Men inte en som gör den biologiskt allsmäktig.

Könsfunktionalismen populär i bistra tider

I ekonomiskt bistra tider har dock biologiska, särskilt könsfunktionalistiska (liksom ras- och klassfunktionalistiska) argument lättare att vinna gehör i forskningsorgan. De är dessutom alltid tacksamma att popularisera. Anamma dem som sanning, så slipper du ändra ingrodlda fördomar och de sociala institutioner som vilar på de fördomarna!

Könsfunktionalisters argument gör sig ofta skyldiga till vad filosofer kallat "det naturalistiska misstaget". Då härleder de vad mödrar *bör* göra från vad de *är*, normer från rena fakta, en logisk kullerbytta. Men fakta är sällan rena, ty ofta används cirkelresonemang där ett *bör* smugglas in före första *är*-et. Envar som tänker efter inser att det normativa inte kan komma från naturen själv. Därför åberopar könsfunktionalister ofta pseudoreligiös eller religiös auktoritet utöver naturvetenskaplig.

Kai Nielsen, Vattenmodern, marmor. Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn.

”Det måste finns en tanke bakom”, sa Borelius ovan. Uvnäs-Moberg är lika from i Storkyrkan i Stockholm:

Bilderna av Maria och Jesus kan ses som urbilden av en oxytocin-, prolaktin- och cholecystokininpåverkad kvinna. Maria har inte bara mjölk i bröstet. Hennes psyke är också förändrat för att bättre passa modersrollen.⁴³

Att låta både Gud och vetenskap legitimera ett beteende är att ta till både regnkappa och paraply vid regn. Det är inget ovanligt i den nya högerens ideologi, man menar sig då stå i kontakt med de yttersta auktoriteterna beträffande människans natur.⁴⁴

Den funktionalistiska tanken i livsmeningsfrågor kritiserar av filosofen *Mats Furberg* som bl a skiljer mellan olika syftesfrågor: *syften med livet och syften i livet*.⁴⁵ I min tolkning lyder hans tes så här: Att något eller någon har en avsikt, syfte eller *mening med* mitt liv som jag inte delar ger inte *mig* en livsmening. Jag måste själv acceptera den. Ges den av Gud, staten, evolutionen, revolutionen eller feminismen så böjer jag mig endera för denna auktoritet (och det ger inte *mig* någon mening) eller så internaliserar jag den till att bli min egen.

Biologerna *Marian Lowe & Ruth Hubbard* menar att sociobiologer sanktionerar vardagsfördomar genom att åberopa statusfylld men inte alltid välgrundad naturvetenskaplig auktoritet.

Bara selektivt bruk av data gör det möjligt för sociobiologer att hävda att det finns universella könsrelaterade beteendeskilnader; bara felaktiga resonemang tillåter dem att från detta sluta att skillnaderna därmed är genetiskt betingade.⁴⁶

Selektionen, hävdar de, startar ofta från *sociala* mänskliga karakteristika. Sedan projiceras de på djurvärlden, ofta utan hänsyn till uppenbara avvikelser eller till att helt andra karakteristika kunde ha valts ut. Primatologen *Donna Haraway* ser djur-mäncko-jämförelser som mer eller mindre fantasifulle berättelser. Dessa är än så länge androcentriska. Feministen har inte samma auktoritet att forma verkligheten som mästarberättarna.⁴⁷ Därför är det generellt klokt av en feminist att vara vaksam gentemot djur-mäncko-jämförelser

och att fortsatt hävda även kvinnors mänsklighet, menar biologen *Lynda Birke*. Samtidigt påpekar hon att det finns feministiska argument mot att *skarpt* skilja människor från andra djur. Där finns risker för både antropomorfisering och brutalisering. I det senare fallet uppfattar vi djur som rena naturvarelser oproblematiskt styrda av instinkter, oberoende av sammanhang och människors kulturbundna föreställningar om dem.⁴⁸

Samma typ av problem finns i en oproblematiserad kön/genus-distinktion. I båda fallen tänks en dikotomi: det ena ledet tänks naturgivet, det andra kulturgivet. Djur respektive kön föreställs vara skarpt avgränsade från människor respektive genus och gränserna tänks inte avhängiga av några som helst konventioner. Företeelserna inom dikotomins ena led kan studeras med naturvetenskaplig metod; företeelserna inom det andra kräver metoder av annan typ, t ex hermeneutiska.

Anta nu att det dels inte finns någon dikotomi utan blott flytande övergångar, dels att det föregivet naturgivna i avsevärd mån är utformat av sociala konventioner och omvänt! Då blir bilden t ex den att vi undanhåller oss en adekvat förståelse av djuren och deras kontextbetingade förehavanden om vi inte ser hur vår varseblivning av dem färgas av kulturella fördomar. Vi kan dessutom paradoxalt nog missa deras eventuella annorlundahet.⁴⁹

Tänk på fäder och andra män som vårdar! Eller på mödrar och andra kvinnor som inte vill eller dåligt klarar av att vårda! Hur går de in i dikotoma modeller? Är de abnorma eller håller de sig inte till normen? Även om man kan visa på förekomst av särskilda ”omvårdnads”-hormoner kan det vara svårt att fastställa kausalitetens riktning. Om man såge efter kanske man funne schackspels-, meditations- eller skogsvandrarhormoner utan att behöva se dem som *orsak* till att man gillar sysslorna. Det kan vara tvärtom så att hormonnivåer inte blott utlöser beteenden, utan att beteenden även ändrar hormonnivåer.⁵⁰ *Sue Rosser* påminner om att hormoner inte flödar kontinuerligt, att de är situationsbundna, att yttre faktorer kan påverka *vilket* hormon som utlöses, att s k ”manliga” och ”kvinnliga” hormoner förekommer hos bägge könen, att dessa hor-

moner har en snarlik biokemi, att de slår lätt över i varandra och att vi ännu vet mycket lite om dem.⁵¹

Om vi inte har att göra med en klyvning i två hälfter vars ena hälft är naturgiven och den andra kulturgiven, mister reduktionismen både sin lockelse och sitt fundament. Det är inte lockande att hävda att kultur egentligen är natur (eller omvänt) om de inte ens skenbart är skarpt åtskilda; och fundamentet är borta om inte det senare är rent, naturgivet utan kulturell inblandning (eller omvänt).

Är moderskap slaveri?

Därmed lämnar jag sociobiologin. Gilmans aforism som inleder artikeln kan ge upphov till en annan tanke: Om det mödrar *gör* såsom mödrar inte vore en konst, vore det inget att bedöma som skönt eller fult, gott eller ont eller hur man i övrigt bedömer *mänskliga* verksamheter. Det mödrar *gör* är då något icke-mänskligt. Om mödrars göranden är på ostronnivå är det inget att skämmas över, men heller inget upphöjt att yvas över.

Ät det skulle androcentrikern Aristoteles ha nickat. Han menade att vi blir mest människor i de aktiviteter vi *inte* delar med andra djur. Att så många kvinnor så stor del av sitt vuxna liv gör de föregivet naturliga och olärda ting som också andra djurhonor gör var för honom ett tungt skäl mot att de inte kan aktualiseras som människor av första graden. De förblir ofärdiga män.⁵²

Kontraktsteoretiker och romantiker är inte bättre. De menar att mödrar inte lär sig i verksamheter vad de ska göra och att "naturen" därför avsett dem som ett slags upphöjda varelser, att utgöra moraliska föredömen för kulturbyggare. Sådant morsdagstrams förtjänar Gilmans hån. Att vara det hon kallar "person" och Aristoteles kallar "människa" är *åtgången* som kräver arbete, uppmärksamhet, fantasi, reflektion och självreflektion. Sådant utmärker bl a dem som är bra på att vara mödrar.

I en sexistisk kontext tvingas *Leo Tolstoy* beklagande erkänna att även mödrar är människor.⁵³

...skillnaden är den att djuret inte har någon inbillningsförmåga, något förutseende, något omdöme ...Om en höna eller ko mister en av sina ungar, så kacklar och råmar hon litet och fortsätter att leva som förut. Men om ett barn blir sjukt för oss, vilken uppståndelse blir det inte! ... Och om barnet skulle dö...? Vartill tjänade allt detta? Varför alla dessa lidanden? Det frågar inte kon.... En ko har ingen fantasi och därför kan hon inte tänka sig, att hon skulle kunna rädda barnet, ifall hon gjorde det eller det, och därför är hennes sorg, som sammanfaller med hennes kroppsliga tillstånd och varar en begränsad kort tid, bara ett visst tillstånd och inte en sorg... Hon har inget förnuft, som kan fråga – varför skedde detta? Varför alla dessa kval, vartill all min kärlek, om det ändå skall dö? Hon har ingen omdömesförmåga, som kan säga henne att hon framdeles bör laga att inte få några barn.

Människor handlar, mer eller mindre fantasi-fullt och mer eller mindre förutseende. Här är kanske inte mer än en gradskillnad till vissa andra djur men det är en väsentlig gradskillnad.

Simone de Beauvoir är berömd och beryktad för att provocerande kritisera och ifrågasätta moderskap under patriarkala villkor. Särskilt granskar hon *varet* att bli mor. Kvinnor antas träffa det slentrianmässigt.⁵⁴ I en intervju förklarar hon att moderskap är slaveri men att hon inget har emot mödrar, bara ideologin att varje kvinna ska ha barn.

Feministfilosoferna *Jeffner Allen*, *Mary Daly* och *Monique Wittig* går längre än läromodern de Beauvoir i förkastande av traditionellt moderskap som farligt och förtryckande för kvinnor.⁵⁵ Moderskap sägs utplåna kvinnors subjektivitet, hämma och exploatera vår kreativitet. Speciellt heterosexuellt organiserat moderskap ses som ett slavarbete och den institution framför andra som vidmakthåller kvinnoförtryck. Wittig jämnställer *kvinnor*, *mor* och *slav*. Kvinnor finns bara så länge män finns, på samma sätt som slavar bara finns om det finns herrar. Därför säger hon helt logiskt att "lesbiskor är inte kvinnor".⁵⁶

Adrienne Rich menar däremot att moderskap frigjort från patriarkal kontroll skulle bli lustfyllt och genuint kreativt.⁵⁷ *Carol Gilligan* och *Sara Ruddick* m fl försöker dra fram värddiga drag i även traditionellt moderskap fastän utövat under ovärdiga villkor.⁵⁸

Vore moderskap slaveri, vore det knappast människovärdigt men kanhända funktionellt i en annan mening än sociobiologens. *Rousseaus*, *Kirkegaards* och *Hegels* konstruktion av den *lilla världen*, privatlivet där kvinnan såsom naturvarelse kompletterar och är behjälplig mannen, mönstermänniskan, medborgaren, samhällsbyggaren i hans kulturgärning, kom mig i tankarna när jag läste inledningskapitlet *Hur husdjuren blev husdjur* i läroboken *Husdjur – ursprung, biologi och avel*.

Husdjur betyder närmast: djur som lever i hus... Husdjur är domesticerade djur. Egentligen betyder det att de tagits upp i hushållet och blivit människan till hjälp. Att de blivit husdjur innebär dock betydligt mer än att de hålls i fångenskap och blivit tama. Det innebär också att de förändrats i förhållande till sina vilda anfäder. Den förändringen har skett, och sker ännu idag, genom urval. De djur, som inom ett visst djurslag är bäst lämpade att bistå människan i något avseende, får föröka sig. Andra, som av något skäl anses mindre lämpade, slås ut. Detta urval leder så småningom till att husdjuren förändras anatomiskt och funktionellt, så att de blir annorlunda än de vilda släktingarna... Människan lever... i symbios med sina husdjur. Båda parter har nytta av att samverka. Sedan kan det givetvis diskuteras om inte nyttan är större för den ena parten – människan. Men vi gör också en del som är till nytta för dem. Vi skyddar dem för rovdjur, väder och vind. Vi utfordrar och vårdar dem och vi samlar foder åt dem. Belöningen för oss är kött, mjölk, päls, läder, fiber, dragkraft, lim, gödningsmedel, men också status och sällskap.⁵⁹

Är moderskap funktionellt husdjurskap?

Begreppsligt är att ha fött fram och daggat en unge blott en dimension i ett mycket vitt, vagt, poröst och väsentligen omstritt moderskapsbegrepp.⁶⁰ Den dimensionen influeras av en hel rad övriga med vilka den flätas tätt samman i våra vardagsföreställningar.⁶¹ Alla dessa övriga dimensioner reduceras dock till den första i könsfunktionalisters mytologi.⁶²

NOTER

- 1 Termen "biologism" betecknar olika former av biologisk determinism och reduktionism. Se Lewontin 1984, s 5 ff samt förklaring längre fram i texten.
- 2 Gilman 1915. Den amerikanska feminist-socialisten Charlotte Perkins Gilman verkade kring förra sekelskiftet genom att kritiskt granska könens förhållanden i historia och samhälle i både skönlitterära och teoretiska arbeten (omfattande ekonomi, statsvetenskap, antropologi, historia, filosofi och etik). Hennes tyngsta teoretiska verk *Women and economics* utkom 1898.
- 3 Tex Barash 1977, 1979, Dawkins 1976, 1988 och Wilson 1975, 1978.
- 4 Barash 1977, s 283.
- 5 Barash 1981, se kapitlen om manschauvinism och konkurrens. I polemik mot Susan Brownmillers tes i boken *Against Our Will*, den att blott män valdtar, hävdar han att våldtäkt är vanlig bland fåglar och bin. Gräsänder lär ägna sig åt gruppvåldtäkt, s 61 f.
- 6 Neuroanatomen Ruth Bleier (1984 s 117) nämner discipliner som sysslar med primaters anatomi och fysiologi, djursociologi, fysisk antropologi och paleontologi, artkomparativ psykologi eller psykobiologi, könslig och reproduktiv fysiologi, neuroendokrinologi, populationsgenetik, evolutionär och ekologisk fältbiologi samt social- och kulturantropologi.
- 7 Robert och Uvnäs-Moberg 1994.
- 8 De enda beläggen för kroppsspråkets universalitet är ett citat från Augustinus och en referens till etologen Eible-Eibesfeldt. A a s 51.
- 9 A st.
- 10 A a s 19, 45.
- 11 A a s 10, 25. Jfr antropologen Henrietta Moore (1988 s 21 ff) som (i min terminologi) menar att begreppet *mor* såsom inneslutet i begreppet *kvinn*a så att de nästan helt sammanfaller är ett sentida, västerländskt fenomen.
- 12 Se polära schemata över kroppsliga och psykiska särdrag hos respektive urman och -kvinn på sidorna 26 och 28 a a.
- 13 A a s 157. Min kursiv.
- 14 Borelius 1993. I januari 1995 har Borelius fortsatt denna popularisering i tre entimmars TV-program om "Att föda".
- 15 A a s 95f. Min kursiv.
- 16 Robert & Uvnäs-Moberg 1994 s 28.
- 17 A a s 21 ff, 55.
- 18 Reminiscenser från Aristoteles dubiösa könsmetafysik med värdeladdade höger-vänster-dimensioner?
- 19 A a s 34.
- 20 A a s 16.
- 21 Konstaterar anhängaren Borelius 1993 s 70.
- 22 Uttrycket härrör från Borelius (1993 s 97) återopande av folklöre: "Mjölk i bröstet, gröt i huvet", "där mjölken går in går vettet ut". Se referenser till debatten hos Wikander 1994 a s 237, 1994 b s 71 och Puranen 1994 s 361.
- 23 Wikander 1994 b s 68.
- 24 Wikander 1994 a. Se särskilt introduktionsartikeln s 7 ff.
- 25 Dvs Susan Faludi (1992) med storsäljaren *Backlash*.
- 26 Puranen 1994 s 178 ff.
- 27 Johannisson 1994. Jfr Laqueur 1990.
- 28 Hoffmeyer 1988 s 143.
- 29 Min argumentationsanalys finge nog större tyngd om två villkor läge för handen, dvs ä ena sidan ett intresse

- hos mig för vetenskapsfilosofi och å andra sidan om jag vore könad i överensstämmelse med den närapå hundra procentiga majoriteten inom min disciplin.
- ³⁰ Sahlins 1976 s xii.
- ³¹ A a s xi.
- ³² Se text: Russett 1989, Johannisson 1994 och Wikander 1994.
- ³³ Från den litigt citerade boken *Not in our genes: biology, ideology and human nature*. LRK. 1984 s 5.
- ³⁴ LRK1984 s 5, 204 ff Sahlins 1976 s 93 ff.
- ³⁵ LRK1984 s 5 ff.
- ³⁶ Se Fetcher 1985. Jfr Elisabeth A Lloyd som med en modellteoretisk tolkning av vetenskapliga teorier i *The structure and confirmation of evolutionary theory* (1994) visar hur man kan klargöra och testa evolutionsteorin.
- ³⁷ Lumsden 1985 s 8.
- ³⁸ Bleier 1984, Fausto-Sterling 1986, Hubbard 1979 a, b, 1983, 1990, Rosser 1992, Birke 1994. Jfr Ulla Manns (1994 s 51 ff) spännande redogörelse för hur svenska likhetsfeminister i början av vårt sekel inte hade annat än kristen sk "kreationism" att sätta emot Ellen Keys socialistiskt influerade socialdarwinism när de ogillade hennes särartshävdanden om moderskap som evolutionens avsikt med kvinnor. Key gick hårt åt vad hon kallade "amaternella" feminister som Charlotte Perkins Gilman och Rosa Mayreder vilka omhulldes av likhetsfeministerna.
- ³⁹ Så suckar bio- och neurokemisten Ruth Berman (1989 s 227) i en undran över vad det tjänar till att kritisera brister i en vetenskap som tycks sexistisk i grunden.
- ⁴⁰ I ett tillägg till sin reviderade utgåva av *Myths of Gender*, Fausto-Sterling 1985. Sue Rosser (1992 s 53 ff, 70 ff) ger en aktuell översikt över feministbiologers tillbakavisanden.
- ⁴¹ LRK 1984 s 9 ff.
- ⁴² Jfr den kritik för extrem kulturkonstruktionism som drabbat Judith Butler för *Gender Trouble* 1990. I *Bodies that matter* 1993 försöker hon bemöta kritiken.
- ⁴³ Citerat efter Borelius 1993 s 94.
- ⁴⁴ LRK 1984 s 6, 38.
- ⁴⁵ Furberg 1987 s 133 ff
- ⁴⁶ Hubbard 1979 b s 97 f.
- ⁴⁷ Haraway 1991 71 ff.
- ⁴⁸ Birke 1994.
- ⁴⁹ Något analogt gäller enligt socialantropologen Henrietta Moore (1988 s 25 ff) våra universaliserande tendenser vad beträffar mänskliga mödrar. Vi missar andra kulturers annorlunda organisering av barns omhändertagande om vi universaliserar en viss form av moderskap till att gälla kvinnor i allmänhet
- ⁵⁰ Shaw 1984, s 4.
- ⁵¹ Rosser 1992 s 74 ff.
- ⁵² Aristoteles 1953.
- ⁵³ I Kreutzersonaten 1889 s 72 f.
- ⁵⁴ de Beauvoir 1949
- ⁵⁵ Allen 1983, Daly 1979, Wittig 1992.
- ⁵⁶ Wittig 1992 s 32.
- ⁵⁷ Rich 1976.
- ⁵⁸ Gilligan 1982, Ruddick 1989.
- ⁵⁹ Björnhag 1989 s 9 f.
- ⁶⁰ Se Gallie 1956 s 121 ff om omstridda begrepp.
- ⁶¹ De andra dimensionerna, de som gör mödrar till kontextberoende, handlande, samhandlande och reflekterande subjekt har jag utrett närmre i min avhandling (1993). Jag finner inget skäl att restlöst återföra dem på någon homlighet. Män kan liksom kvinnor "modra". Habitus mer än gener hindrar dem från att göra det.
- ⁶² Jag vill tacka Mats Furberg, Björn Haglund, Yvonne Hirdman, Hildur Kalman och Ulla-Lina Lentinen för värdefulla kommentarer i arbetet med den här artikeln.

LITTERATUR

- Allen, Jeffner, "Motherhood, The annihilation of women", i Trebilcot, Joyce (red), *Mothering: essays in feminist theory*. Rowman and Allanheld, Totowa, NJ, 1983.
- Aristoteles, *Generation of animals*, translated by A I. Peck. Rev ed, The Loeb Classical library, Cambridge, 1953.
- Barasch, David, *Sociobiology and behavior*, Elsevier, New York, 1977.
- Barasch, David, *The whispering within*, Harper and Row, New York, 1979.
- Berman, Ruth, "From Aristotle's dualism to materialist dialectics: feminist transformations of science and society" i Jaggar, Alison & Bordo, Susan R, (red) *Gender/body/knowledge: feminist reconstructions of being and knowing*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1989.
- Birke, Lynda, *Feminism, animals and science: the naming of the shrew*, Open University Press, Buckingham, 1994.
- Björnhag, Göran m Il, *Husdjur - ursprung, biologi och avel*, LTs förlag, Stockholm, 1989.
- Bleier, Ruth, *Science and gender: a critique of biology and its theories on women*, Pergamon Press, New York, 1984.
- Borelius, Maria, *Sedan du fött: en bok om den nyblivna mammas kropp och själ*, Bokförlaget T Fischer & Co, Stockholm, 1993.
- Butler, Judith, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, Routledge, New York, 1990.
- Butler, Judith, *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*, Routledge, New York, 1993.
- Daly, Mary, *Gyn/ecology: the metaethics of radical feminism*, Beacon Press, Boston, 1978.
- Dawkins, Richard, *The blind watchmaker*, Penguin Books, Harmondsworth, 1988.
- Dawkins, Richard, *The selfish gene*, Oxford University Press, Oxford, 1976.
- de Beauvoir, Simone, *Le deuxième sexe*, Paris, 1949.
- Faludi, Susan, *Backlash: det dolda kriget mot kvinnorna*, Norstedt, Stockholm, 1992.
- Fausto-Sterling, Anne, *Myths of gender: biological theories about women and men*, Basic Books, Harper Collins, New York, 1985.
- Fetzer, James, H, *Sociobiology and epistemology*, Reidel, Dordrecht, 1985.
- Furberg, Mats, *Allting en trasa? en bok om livets mening*, Doxa, Lund, 1987.
- Gallie, W B, "Essentially contested concepts", i Black, Max (red) *The importance of language*, Prentice Hall Inc, Englewood Cliffs, N J, 1962.

- Gilligan, Carol. *In a different voice: psychological theory and women's development*. Harvard University Press, Cambridge, 1982.
- Gilman, Charlotte Perkins. *Herland*. The Women's Press, London, (1915) 1979.
- Haraway, Donna. *Simians, Cyborgs, and women: the reinvention of nature*. Free Association Books, London, 1991.
- Hoffmeyer, Jesper. *Naturen i huvudet: om biologisk vetenskap*. Rabén & Sjögren, Stockholm, 1988.
- Holm, Ulla M. *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*. Daidalos, Göteborg, 1993.
- Hubbard, Mary, Henifin, Sue & Fried, Barbara (red). *Women look at biology looking at women: a collection of feminist critiques*. Cambridge, Mass, 1979, a.
- Hubbard, Ruth & Lowe, Marian (red). *Genes and gender II: pitfalls in research on sex and gender*. Gordian Press, New York, 1979, b.
- Hubbard, Ruth & Lowe, Marian (red). *Woman's nature: rationalizations of inequality*. Pergamon Press, New York, 1983.
- Hubbard, Ruth. *The politics of women's biology*. Rutgers University Press, New Brunswick, 1990.
- Johannisson, Karin. *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siecle*. Norstedts, Stockholm, 1994.
- Laqueur, Thomas. *Making sex: body and gender from the Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1990.
- Lewontin, R C. Rose, Steven & Kamin, Leon. *Not in our genes: biology, ideology and human nature*. Pantheon books, New York, 1984.
- Lloyd, Elisabeth, A. *The Structure and confirmation of evolutionary theory*. Princeton University Press, Princeton, N J, 1994.
- Lumsden, Charles J. & Gushurst, Ann C. "Gene-culture coevolution: humankind in the making" i Fetzner, James, H. *Sociobiology and epistemology*. Reidel, Dordrecht, 1985.
- Manus, Ulla. "Kvinnofrigörelse och moderskap: en diskussion mellan Fredrika-Bremer-förbundet och Ellen Key" i Wikander, Ulla (red). *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*. Tidens förlag, Stockholm, 1994.
- Moore, Henrietta, I. *Feminism and anthropology*. Polity Press, Oxford, 1988.
- Rich, Adrienne. *Of woman born: motherhood as experience and institution*. W W Norton cop, New York, 1976.
- Robert, Rigmor & Uvnäs Moberg, Kerstin. *Hon & han födda olika*. Brombergs, Stockholm, 1994.
- Rosser, Sue, V. *Biology & feminism: a dynamic interaction*. Twayne Publishers, New York, 1992.
- Ruddick, Sara. *Maternal thinking*. Beacon Press, Boston, 1989.
- Russett, Cynthia Eagle. *Sexual science: the Victorian Construction of womanhood*. Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1989.
- Shaw, Evelyn & Darling, Joan. *Strategies of being female: animal patterns, human choices*. Harvester Wheatsheaf, Brighton, 1984.
- Tolstoj, Leo. *Kreutzersonaten*. Aldus/Bonniers, Stockholm, 1965.
- Wikander, Ulla (red). *Det evigt kvinnliga: en historia om förändring*. Tidens förlag, Stockholm, 1994, a.
- Wikander, Ulla. "Ensidig fokusering på särart istället för jämställdhet" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4, 1994, s 63-72, 1994, b.
- Wilson, Edward, O. *On human nature*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1978.
- Wilson, Edward, O. *Sociobiology: The new synthesis*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1975.
- Wittig Monique. *The straight mind and other essays*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead, 1992.

SUMMARY

What mothers *are* is one thing. How they *ought* to be is another and what they *do* and *ought* to do is a third and fourth. There is no unequivocal transition between these different things. Sociobiologists and their followers, especially those I will call "sex functionalists" are of a different opinion. The in-depth psychologist *Rigmor Robert* and the pharmacologist *Kerstin Uvnäs-Moberg* are recent representatives of such a sex functionalism in Sweden. They have caused a so called "porridge-in-the-head" debate claiming inborn genetically moulded differences between him and her. They found most empirical differences between women and men in a dichotomously structured metaphysics of sex, constituted from clinical observations and research results with a lot of help from mythology, folklore and Jungian theory of archetypes.

Bipolar but complementary qualities of essence are said to be moulded by genes and to sex determine everything from cells to activities and social positions. Anatomical characteristics correspond to physiological, neurological, endocrinological, psychological, cognitive and even to types of personality and talent, interests and character traits.

The female mammal is "specially equipped for motherhood". The prototype is the big eyed, vegetating Madonna symbiotically tied to her suckling infant. Mentally Maria is disinterested of the outer world, calm, sensitive, adaptive and emotional. She shows that there is a deep biological intention with the female constitution precisely as it is with the male. The male prototype is of course the warrior/hunter or "the fight-flight-man" whose physical and mental "muscles" make him thick-skinned, cold and insensitive.

Feminist historians remind of the dubious reputation of such biological reductionism in the past and especially of the cultural construction of medically colored gender differences at the turn of last century. Angloamerican feminist biologists keep criticising sex functionalism giving counter "facts" but without questioning our animal heritage or evolution. Sex functional "facts" keep being re-

ported and broadly popularized though, through using pseudoreligious and scientific arguments in an authoritative tone.

Giving birth to and nursing an infant is only one dimension in a broad, vague and essentially contested concept of motherhood. This dimension is influenced by and tightly knitted to a lot of others in our every day conceptions. All these other di-

mension are reduced to the first one in the mythology of sex functionalists.

*Ulla M Holm
Department of Philosophy
Umeå University
S-901 87 Umeå
e-mail: Ulla.Holm@philos.umu.se*